

isključivanja žena na temelju »prirodnosti spolnih razlika«. Prema tome, tko isključuje žene iz revolucionarnih mobilizacija taj o revolucijama misli krajnje površno. Sudjelovanje žena »kao majki i hraniteljica duboko je utjecalo na učinke revolucija«. Neke su revolucionarne doktrine, zbog respektabilnosti te činjenice, polazile od uvjerenja da »idealno društvo nužno sadrži pojam idealne žene«. S obzirom na sudjelovanje žena revolucije se mogu svrstati u dvije grupe. Jednu grupu tvore **modernizacijske i egalitarne** revolucije koje **emancipaciju** žena proklamiraju kao svoj eksplicitni cilj. Drugoj grupi pripadaju revolucije **patrijarhalnog** nagnuća, koje ženu vežu uz obitelj i više naglašavaju **spolnu različitost** nego **socijalnu jednakost**. No iako je uloga žena evidentna, teorijska razmatranja o revolucijama još su uvijek krajnje jednostrana pa i dalje ostaje na snazi stereotip da su revolucije isključivo »muška stvar«.

Slična jednostranost i stereotipija prevladava i u tematizaciji rasnog pitanja. To se pitanje, tvrdi McAuley, vrlo rijetko dovodi u izravnu vezu s revolucijama, iako je evidentna njegova uloga u povijesti Amerike, od ranih ratova za oslobođenje u devetnaestom stoljeću do ustanaka u Meksiku, Kubi i Nikaragvi u dvadesetom stoljeću. Premda su u njima neosporno sudjelovale različite **rasne grupe**, rezultati tih promjena gotovo su uvijek bili u suprotnosti s tom činjenicom. Što više, u tim je društvima i dalje bila na djelu »rasistička realnost«. Kao što je patrijarhalizam »Ahilova peta« mnogih stvarnih društvenih preobrazbi, tako je i rasizam velika nevolja, posebni deficit mnogih pokušaja da se izgradi **egalitarnije** društvo. Taj je deficit tim teži i paradoksalniji ima li se na umu da su gotovo sve moderne socijalno-političke revolucije težile egalitarnim ciljevima. Ali to je samo jedan od brojnih deficita zbog kojih je današnje proučavanje revolucija ušlo u razdoblje kada su stare izvjesnosti djelomično potkopane a još nije postignuto suglasje oko

impostacije nove paradigme. Glavne su rasprave, konstatira Foran, usredotočene na relativnu važnost opreka **struktura/djelovanje, kultura/politička ekonomija, klasa/elite i mase**, čemu svakako treba dodati sve izraženije pokušaje da se »slike revolucija« upotpune uključivanjem ženskog i rasnog problema.

Za razliku od teorijskih pristupa tradicionalnog kova, koji u činjenicama revolucije nastoje dokučiti i opisati bitne **utopijske** sadržaje (revolucionarne utopije) autori ove knjige ne pokazuju osobitu sklonost takvom tipu mišljenja. Revolucije imaju svoje **uzroke, procese i domašaje** i to je ono čime se treba baviti prava znanstvena analiza i iz čega mogu proizaći argumenti koji potvrđuju ili opovrgavaju tezu o budućnosti bez revolucija i revolucijama bez utopija.

Rade Kalanj

Andrej A. Lukšič

Rizična tehnologija: Izziv demokraciji (K politični ekologiji)

Časopis za kritiku znanosti, god. XXVII, br. 193, Ljubljana 1999.

Neprestano vrednovanje nuklearne energije kao rizične tehnologije, posebice u dvorištu Nuklearne elektrane Krško, koja otvoreno izaziva mlade demokracije 90-ih godina, ali i obližnje političke sustave s duljom demokratskom tradicijom, pridaje dodatnu težinu sadržaju 193. broja ljubljanskog Časopisa za kritiku znanosti. Prvotno nastao kao doktorska rasprava (1996), ove godine i 'službeno' objavljeni tekst *Rizična tehnologija: izazov demokraciji* s podnaslovom *K političkoj ekologiji* zahvaća teoretski i opažajno aktualnu, ali i zahtjevnju problematiku tehnologija, na čije se političke i društvene posljedice znanstvenici društvenjaci usredotočuju tek 60-ih godina.

Dr. Lukšič je ponajprije teoretski raščlanio protuslovlja znanosti i tehnologije u socijalnoj državi, zatim gubitak suglasja o napretku i mogućim opcijama razvoja te postavio diskurs etike i novog oblika komuniciranja i odlučivanja. Pri tome je uspješno sažeo opširno problemsko gradivo, koje fokusira pitanje društvenih, moralnih i posebice političkih posljedica novih postignuća znanosti i tehnologije.

Zbog prirode znanstvenih i tehnoloških promjena, središnja je odrednica preobrazbe politike kategorija rizika. Upravo nacrt 'rizičnog društva' (*Risikogesellschaft*) Ulricha Becka, kao znamenje novog doba, predstavlja jednu od glavnih Lukšičevih niti vodilja. Stoga strukture, procesi i promjene tehnologija jesu istodobno dijelovi strukture, procesa i promjena čovjekove svijesti, društva i politike, tako da tehnologija nikako nije društvu nešto izvanjsko, nego mu je potpuno prijemljiva i neodvojiva, pa bi svaka rasprava trebala biti usmjerena prema traženju potrebitih tehnologija, a ne samo sagledavanju dobrih i slabih učinaka postojećih.

Paradoks je u tome što se rizici ne povećavaju zbog neznanja, nego zbog sve većeg znanja i proizvodnih mogućnosti, spoznaje Lukšič. Prema tome se rizici i dalje povećavaju zbog razvoja nuklearne energije, genetike, mikroelektronike i ostalih suvremenih tehnologija, ali i zbog otkrića novih tehnologija, što prelazi granice, koje obuhvaća socijalna država s tradicionalnom političkom sferom. Ta je pojavnost izražena 80-ih godina kada su se pojavila pitanja u vezi s odlaganjem radioaktivnog otpada ili smanjenjem ozonskog omotača, odnosno rasprave o sigurnosti tehnologija i njihovim rizicima, koje su izmahnule oblicima komuniciranja i odlučivanja. Za komunikaciju u rizičnom društvu važan je trokut struka-politika-javnost, kojeg Lukšič postavlja na temelju Weberovog 'tehnokratskog' modela odlučivanja i racionalizacije vlasti bez posredovanja politički aktivne javnosti, Habermasovog pragmatičnog modela posredo-

vanja političke javnosti te Deweyeve provjere tradicionalnih vrednota te uvjerenja kako komuniciranje može teći zdravorazumsko.

Na taj način rizično društvo iz korijena preispituje čovjekovo političko i nepolitičko djelovanje, pri čemu na površinu izbija legitimnost jer se odluke, koje znaju biti sudbonosne za čovjeka i društvo, suprotstavljaju uzusima demokracije. Kad razmišlja o političkim smjernicama za budućnost, između nekoliko ponuda autor se odlučuje za 'diferencirane politike', koje proces odlučivanja šire na središta raznorodnih subpolitika. Tamo traži nove prostore demokratizacije i oblikovanje nove, aktivne političke kulture za što je potreban izniman osjećaj moralne odgovornosti i samoregulacije, uključujući čak i samoograničavanje znanstvenoistraživačkog rada pri čemu se antropocentri-zam uklanja univerzalnijim etičkim normama.

Mada nije riječ o klasičnoj provjeri hipoteze, nego o isprobavanju teoretskih koncepcija suvremene političke misli, potvrde za postavljeni teoretski okvir je Lukšič potražio i dobio na primjeru slovenskih rasprava o lokaciji za trajno odlagalište nisko- i sredneradioaktivnog radioaktivnog otpada (NSRAO) te uklanjanju posljedica uporabe tradicionalnih tehnologija na primjeru sanacije TE Šoštanj, koje nisu bile predmet ozbiljnih stručnih i javnih rasprava, pa su pokazale sve slabosti jednostranačkog kao i parlamentarnog sustava odlučivanja. Pri tome autor nije zaboravio istaknuti različiti društveno-psihološki i ekološki status obrađenih primjera, odnosno prema Beckovom modelu, Šoštanj svrstati u razred tehnologija industrijskog društva, a Krško u razred tehnologija rizičnog društva.

U empirijskom dijelu nalazimo niz dokumentiranih pojedinosti o procesu sanacije termoelektrane te traženja lokacije za NSRAO. Pri tome je silno razvidan sukob struke, javnosti i politike, dok su zajed-

ničke točke za oba primjera također rizici te strahovi od rizika. Glavno značenje dobivaju novi, demokratičniji oblici komuniciranja i odlučivanja, koji se nadovezuju na rješenja problema kakvoće življenja u sjeni tradicionalnih i novih tehnologija u Sloveniji.

Upravo je pojavnost tehnološkog rizika u Sloveniji pokazala, kako ta država prelazi iz tradicionalne u postindustrijsko rizično društvo, što je svakako nezaobilazan Lukiščekov doprinos. Njegov znanstveni rad nije samo rekonstruirao ideje, koje su od Drugog svjetskog rata ukazivale na utjecaj znanosti i tehnologije za politiku, nego se kritički odredio prema tehnokratskoj koncepciji te utemeljio svoja polazišta na kategoriji rizika i pokazao da je ideja neutralne znanosti neprirodna.

No, krunsko je u svakom slučaju otkrivanje posljedica, koje neprestana znanstvena i tehnološka revolucija ostavlja politici, posebice u pojavnosti niza subpolitika, koje ograničavaju monocentričke politike pa tako znanstvena subpolitika i njezina odgovornost dobivaju posebno značenje. Upravo zbog iskazane dosljednosti budućem čitatelju možda će manjkati nešto kritičnije Lukšičeve pozicije naspram pojedinih autora, čije je koncepcije zdušno prihvatio, a s obzirom na izbor primjera NSRAO te aktualnost, teoretski pristup problematici radioaktivnih otpada ne bi bio suvišan.

U cjelini knjiga ne pretpostavlja samo rizičnu tehnologiju kao izazov demokraciji, nego izaziva i k političkoj ekologiji poziva sve one koji žele sudjelovati pri oblikovanju odluka za učinkovitije rješavanje problema rizičnih tehnologija, ali i tražiti nove primjerenije tehnologije.

Goran Ivanović

JAHRBUCH ÖKOLOGIE 2000.

Izdanje novog sveska *Godišnjak ekologije 2000* donosi, kao i obično u proteklih osam godina (izlazi od 1992.) niz zanimljivih tema i pristupa socijalnoekološkim problemima za koje uredništvo drži da su aktualni u ovoj, toliko isticanoj dvijetisućitoj godini, koja ima jubilarno značenje za kršćanstvo i zapadni svijet. Njezin doček vjerojatno je najskuplje proslavljen od svih dosada u povijesti čovječanstva.

* * *

U prvom dijelu pod naslovom *Perspektive* četiri su zanimljiva priloga.

U članku pod naslovom *Svjetski etos i znanosti*, Günter Altner se osvrće na problem svjetskog etosa. U nekim ranijim člancima također je kritički propitivao smisao i ulogu svjetskog etosa. On polazi od teze da je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bilo neupitno povjerenje u prirodne znanosti i da one mogu riješiti svjetske probleme. Orijehtacija prema progresu zasnivala se na znanosti. Zato bi pitanje o svjetskom etosu u to vrijeme izazvalo brojna nerazumijevanja. Znanost je uistinu pridonijela općem blagostanju čovječanstva na svim kontinentima i društvima, ali je jednako tako pridonijela razvoju modernih oružja i povećanju opasnosti uništavanja.

Za razliku od prije stotinu godina, danas mnogi nisu više optimisti u znanost kao spasonosnu polugu u razrješavanju ekoloških, socijalnih, mirotvornih i razvojnih deficita što su se nagomilali u 20. stoljeću. Mnogi se orijentiraju na etička pitanja kao spasonosnu formulu. Glede toga Altner kritički primjećuje da ideja svjetskog ethosa koju naročito zastupaju Hans Küng i Karl-Josef Kuschel u uvjetima globalnog tržišta nije dovoljno učinkovito sredstvo. Njegova je zamjerka da ovi autori nedovoljno reflektiraju tržišni mehanizam i privrednoznanstvenu logiku koja iza njega stoji, pa se čini kao da su s onu stranu etičke refleksije i da bi se mogli